

Recenzja pracy doktorskiej ks. Uładzimira Mozgouwa, *Chrześcijański aspekt egzystencji państwa bułgarskiego doby Borysa I na podstawie wybranych pism papieża Mikołaja I*, napisanej na Wydziale Teologicznym Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Janusza Maciuszko (Warszawa 2018) ss. 194.

Praca doktorska ks. magistra Uładzimira Mozgouwa, *Chrześcijański aspekt egzystencji państwa bułgarskiego doby Borysa I na podstawie wybranych pism papieża Mikołaja I*, napisanej na Wydziale Teologicznym Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Janusza Maciuszko. Ramy chronologiczne, zawarte w tytule, nie budzą zastrzeżeń. Niektóre elementy analizy merytorycznej sięgają poza wyznaczone przedziały czasowe. Taka cezura czasowo-przestrzenna wskazuje na dobre zrozumienie przez autora tematyki chrześcijańskiego aspektu egzystencji państwa bułgarskiego doby Borysa I. Wybór tematu i sposób jego ujęcia nie budzi istotnych zastrzeżeń.

Ocena celów i hipotez badawczych oraz konstrukcji pracy. Autor postawił sobie za cel przedstawienie chrześcijańskiego aspektu egzystencji państwa bułgarskiego doby Borysa I w świetle pism papieża Mikołaja I. Ks. Uładzimir Mozgou zagadnienie to przeanalizował w oparciu jedynie o wybrane i dostępne mu pisma papieża Mikołaja I. Autor przedstawił w pracy hipotezę, że prawosławne bułgarskie za rządów Borysa I znalazło swego protektora w osobie papieża Mikołaja I, który stał się „otwartym ojcem i powiernikiem nowej Owczarni” (s. 149). Teza ta, choć absurdalna wobec faktów historycznych, została rozpatrzona w aspekcie pastoralnym, misyjnym, teologicznym. Wiele miejsca autor rozprawy doktorskiej poświęcił kwestiom językowym, ekumenicznym, hagiograficznym.

Rozprawa doktorska składa się ze fatalnego wstępu, pięciu rozdziałów merytorycznych, zakończenia, bibliografii i trzech załączników, wykazu źródeł i wykazu literatury. We wstępie autor omówił konstrukcję rozprawy i motywy jej podjęcia. Konstrukcja pracy budzi zastrzeżenia, nie jest przejrzysta i zrozumiała. Wątpliwości budzi zawarte we wstępie uwagi autora rozprawy pod adresem tematów prac doktorskich broniących na CHAT-cie. Taka postawa jest niedopuszczalna i niewłaściwa. Autor we wstępie powinien skoncentrować się bardziej na celach rozprawy i metodologii aniżeli na wyrażaniu własnych opinii na temat innych rozpraw.

Ocena wykorzystanych źródeł i literatury. Autor recenzowanej rozprawy wykorzystał obszerną literaturę przedmiotu. Oceniając wykorzystaną literaturę należy zwrócić uwagę na doskonałą orientację ks. Uładzimira Mozgouwa w

historiografii polskiej i zagranicznej. Doktorant w bibliografii przedstawił obszerne zestawienie prac historyków polskich i obcych, których dorobek miał znaczący wkład w poznanie dziejów prawosławia w Bułgarii w IX wieku. Z obowiązku recenzenta pragnę zwrócić uwagę, że ks. Uladzimir Mozgou nie wykorzystał kilka istotnych opracowań, które powinny być ujęte przy tej tematyce. Zwracam uwagę na niewykorzystanie pracy: B. Doroszkiewicz, *Monastycznym bizantyjski od IX do połowy XV wieku*, Białystok 2009 czy A. Mironowicz, *Specyfika życia monastycznego w Europie Wschodniej*, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, nr 1, Olsztyn 2010, s. 225-241.

Istotne zastrzeżenia nie można mieć do wykorzystanej bazy źródłowej. Autor korzystał głównie z drukowanego wydania *Epistolea et Decreta* nr 4-46, 86, 98-106. Wykorzystanie reprezentatywnych źródeł wydanych drukiem wystarczy ażeby dokonać pełnej analizy zagadnienia.

Ocena merytoryczna poszczególnych rozdziałów rozprawy doktorskiej. Rozdział pierwszy został poświęcony dziejom państwa bułgarskiego poprzez pryzmat doświadczeń językowych. To interesujące studium teologiczne na temat historii chrześcijaństwa bułgarskiego zawiera wiele pomyłek chociażby pochodzenia Czuwaszów, czy zasięgu migracji Bułgarów. Trudno jest zrozumieć sens niektórych podtytułów w tym rozdziale np. 1.3 „czuwaski model mitologiczny”.

Za szczególnie wartościowy i zdecydowanie najlepszy należy uznać rozdział omawiający postać papieża Mikołaja I. Zgadza się z wyrażonym w tym rozdziale poglądem o szczególnej jego roli w europejskim chrześcijaństwie i jego wielkich aspiracjach przywódczych.

Zdecydowanie najważniejszy pod względem merytorycznym jest rozdział pracy poświęcony chrześcijańskiemu wymiarowi chanatu bułgarskiego. To na tym powinna się skupić zasadnicza treść rozprawy. Tymczasem ks. Uladzimir Mozgou poświęcił temu zagadnieniu jedynie 34 stron swojej rozprawy. Z obowiązku recenzenta muszę zwrócić uwagę na konieczność precyzyjnego przedstawienia kontekstu historycznego procesu ewangelizacji chanatu bułgarskiego. Całkowicie w tym kontekście pominięto późniejszą tradycję cyrylo-metodiańską na uformowanie się takich ośrodków jak Ochryd czy Pliska.

Podstawowym zarzutem do pracy jest brak wytłumaczenia czytelnikowi kontekstu historycznego wysyłania listów papieża Mikołaja I co cara Borysa I. Bułgarzy od wielu stuleci żyli w bliskich kontaktach z chrześcijańskimi władcami. Borys, który na początku swoich rządów toczył wojnę z Bizantyńczykami, dopiero jakiś czasie podjął decyzję przyjęcia chrześcijaństwa z Konstantynopola. Decyzja o chrzcie zapadła jesienią 863 roku, gdy władca złożył cesarzowi taką obietnicę. Panujący musiał przygotować się do chrztu, przejść okres katechumenatu oraz wybudować cerkiew na ceremonię. Decyzja Borysa I spotkała się z opozycją możnych Bułgarów, która została stłumiona. Zwłoka w przyjęciu chrztu wynikała też z faktu, że Borys starał się, by

budowana po przyjęciu chrześcijaństwa hierarchia kościelna była jak najbardziej autonomiczna, nie opierała się tylko na Bizantyńczykach. Focjusz, patriarcha Konstantynopola, popierał przyjęcie chrztu przez Bułgarów. W perspektywie umacniania się wpływów Bizancjum nad Bułgarami, Borys I próbował dogadać się z Rzymem ale ostatecznie chrzest dokonali Bizantyńczycy, a Borys na chrzcie przyjął imię Michała, imię panującego cesarza. Chrzest Bułgarii przyjmuje się rok 866. W maju tego roku chrzest przyjął car Borys I. Borys-Michał wysłał po chrzcie posłów do Rzymu z prośbą o przysłanie ksiąg i misjonarzy. Było to posunięcie wynikające z niezadowolającej autonomii Kościoła bułgarskiego, ograniczanej przez wpływy Bizancjum. Zwracając się do Rzymu władca bułgarski prosił także o samodzielność dla nowego Kościoła. Mikołaj I, ówczesny biskup Rzymu przychylił się do pierwszej prośby, wysłał legatów, ale co do autonomii dla Kościoła bułgarskiego zachował podobną wstrzeźliwość co Bizantyńczycy. Zaledwie cztery lata trwała taka polityka Borysa-Michała, zwracając się o pomoc w ewangelizacji do Konstantynopola i do Rzymu. Ostatecznie po śmierci cesarza Michała delegaci cara Borysa uzyskali w Konstantynopolu zgodę na autonomię cerkiewną. W Bułgarii pojawił się arcybiskup, ale zależność od Bizancjum została zachowana. Arcybiskupa miał wyznaczać sam cesarz. W źródłach pojawiają się dwa imiona pierwszego arcybiskupa: Józef i Stefan. Pojawienie się arcybiskupa w Bułgarii wyeliminowało wpływy łacińskie. W 889 roku car Borys-Michał zrezygnował z władzy i został mnichem. Władzę przekazał swojemu synowi Włodzimierzowi. Włodzimierz zaczął prowadzić politykę antybizantyńską, co spowodowało, że car Borys obalił rządy syna. Drugi syn Borysa I, Symeon uzyskał wykształcenie w Konstantynopolu i został mnichem. Symeon, po powrocie do Bułgarii, został arcybiskupem. Symeon porzucił klasztor i został władcą. Bizantyńczycy wiązali z jego panowaniem wielkie nadzieje, bo był to człowiek u nich wykształcony, znający ich język i kulturę.

Kolejnym rozdziałem jest omówienie rozdział zatytułowany *Responsa – wieloaspektowość chrześcijańskiej wiary*. Autor dotyka tu takich zagadnień jak obrzędowość i kwestie liturgiczne, pojęcia nawrócenia w wymiarze sakramentalnym, problem pokuty oraz praktyki postnej i świątecznej, obraz chrześcijańskiego obyczaju i życia. Za bardzo interesujące należy uznać te fragmenty rozprawy podnoszące kwestie relacji między poganami a chrześcijanami i pojmowania życia pozagrobowego. Równie interesujący w świetle źródeł papieskich jest moralny i praktyczny wymiar życia chrześcijańskiego ujęty w ostatnim rozdziale rozprawy. ks. Uładziemirowi Mozgouwi udało się wskazać na chrześcijański wymiar małżeństwa i kapłaństwa wśród Bułgarów w rozumieniu papieża Mikołaja I, pojmowania sadownictwa duchownego, chrześcijański pogląd na wojnę i pokój oraz problem patriarchatu zachodniego w Bułgarii

Rozprawa doktorska ks. Uładzimira Mozgouwa kończy się podsumowaniem, zestawieniem wykorzystanych źródeł i literatury oraz wieloma, zdecydowanie zbyt wieloma, aneksami. Aneksy obejmują 35 stron rozprawy i choć są integralnie z nią związane to ich obszerność powoduje zachwianie proporcji pracy doktorskiej.

Na zakończenie kilka uwag szczegółowych. Występują liczne błędy językowe. Praca wymaga solidnej korekty. Powyższe uwagi nie deprecjonują recenzowanej pracy, a ich uwzględnienie wzbogaci jedynie jej wartość naukową.

Przedstawiona rozprawa ks. Uładzimira Mozgouwa, *Chrześcijański aspekt egzystencji państwa bułgarskiego doby Borysa I na podstawie wybranych pism papieża Mikołaja I*, została oparta na materiale źródłowym. Rozprawa została napisana przy dużym wysiłku badawczym, stanowi dobry wkład w badaniach nad dziejami prawosławia na terenie średniowiecznej Bułgarii. Recenzowane studium zawiera duże walory poznawcze. Oceniając pracę ks. Uładzimira Mozgouwa należy stwierdzić, że autor pracy z powodzeniem zrealizował postawiony sobie cel wypełnienia luki w badaniach nad tą tematyką. Należy podkreślić także bezstronność autora przy omawianiu problemów spornych i drażliwych z punktu widzenia religijnego. Praca, pomimo wyrażonych wyżej uwag krytycznych, stanowi znaczący wkład w poznaniu dziejów Cerkwi prawosławnej w Bułgarii i relacji z papieństwem.

Reasumując stwierdzam, że praca magistra ks. Uładzimira Mozgouwa spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie do dalszych etapów jej obrony.

Białystok, 19-03-2019

+ Warsonofiusz Biskup Siemiatycki

